

МЕТА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Клименко А.О., студент ННІПП НАВС

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільно -правових дисциплін ННІПП НАВС *Залізник В.А.*

Спадковий договір є одним з найбільш суперечливих його інститутів. Обґрунтування доцільності створення спадкового договору у ЦК України було пов'язане з необхідністю розширення правоздатності учасників договірних відносин і цілком вписувалося у ідею збільшення типів договорів. При цьому розробники проекту ЦК України звертали увагу на те, що сфера застосування спадкового договору на практиці не буде широкою, вона стосуватиметься, головним чином, подружжя та інших осіб, які спільно проживають і не мають дітей [2, с.22].

Натомість сучасний стан розвитку цього інституту засвідчує постійне збільшення кількості спадкових договорів, що посвідчуються нотаріусами, а також те, що сторонами цього договору нерідко виступають інші особи, окрім зареєстрованого та фактичного подружжя: батьки і діти, особи, не пов'язані між собою кровною спорідненістю тощо [3, с.62-63].

Підстави усе зростаючої популярності спадкового договору потрібно шукати в його правовій природі, в тих можливостях, які створюються цим договором для його учасників.

За визначенням спадкового договору «одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача» (ст. 1302 ЦК України).

Дана норма у сукупності з іншими положеннями глави 90 ЦК України дозволяє відмежувати спадковий договір від інших, зовнішньо схожих на нього, договірних конструкцій, насамперед, від договору довічного утримання (догляду) та договору ренти.

По -перше, на відміну від зазначених договорів, де право власності переходить до набувача з укладенням договору, у спадковому договорі набувач одержує право власності з моменту смерті відчужувача. Відтак, відчужувач може бути більшою мірою впевнений у заінтересованості набувача у виконанні зобов'язання, ніж відчужувач за договором довічного утримання та одержувач ренти.

По-друге, у спадковому договорі більш широко, потенційно безмежно виписані обов'язки набувача, які можуть полягати у вчиненні «певної дії майнового або немайнового характеру», при цьому зобов'язання можуть здійснюватись набувачем як до, так і після смерті відчужувача, як щодо нього особисто, так і на користь третьої особи.

По-третє, оскільки із змісту глави 90 ЦК України не випливає інше, спадковий договір підпадає під дію ч. 1 ст. 638 ЦК України, відповідно

до якої договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Отже, на відміну від договорів довічного утримання та ренти, які є реальними (ч. 1 ст. 731, ст. 744 ЦК України), спадковий договір належить до числа консенсуальних договорів.

В підсумку усе це свідчить про те, що спадковий договір є корисною правовою конструкцією, адже він містить такі механізми його виконання та захисту, які не притаманні іншим, подібним до нього договорам.

При запровадженні у вітчизняне законодавство спадкового договору в юридичній літературі висловлювалась думка, яка ставила під сумнів законність самої конструкції спадкового договору.

Так, Т.П. Коваленко висловилювала позицію про те, що спадковий договір обмежує цивільну правоздатність відчужувача, адже не дозволяє йому скласти заповіт на майно, що є предметом спадкового договору [1, с.15].

Наведена позиція є принаймні спірною з таких міркувань. По-перше, єдиною нормою, яка свідчить про перевагу спадкового договору над заповітом, є ч. 2 ст. 1307 ЦК України, яка встановлює, що заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним. Але нею не передбачено жодних обмежень прав для власника майна. Така особа не позбавляється жодних прав на складання заповіту як елементу цивільної правоздатності особи (ч. 1 ст. 27 ЦК України) і жоден нотаріус не може відмовити власнику у його складанні і посвідченні. Посилання ж у законі на «нікчемність» такого заповіту не є точним, адже воно створює помилкове враження про те, що заповіт повністю або в частині відповідних розпоряджень є недійсним з моменту його укладення (посвідчення) (ч. 2 ст. 215 ЦК України). Насправді ж ніхто не може заздалегідь вважати цей заповіт недійсним саме через те, що і в ньому, і в спадковому договорі згадується аналогічне майно. Пов'язане це з тим, що на час складання заповіту не відомо, яке майно буде власністю заповідача на час відкриття спадщини, а яке - ні. Саме з цих міркувань у ЦК України і існує ч. 4 ст. 1236, за якою чинність заповіту щодо складу спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини. З цього моменту і буде відомо, яке майно належало заповідачу і, відповідно, є об'єктом заповідальних розпоряджень, а яке - не належало і виключається зі складу спадщини. Тому більш вдало було б викласти норму ч. 2 ст. 1307 ЦК України у наступній редакції: «Заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, не набирає чинності, за винятком випадків, коли спадковий договір було припинено, визнано недійсним або змінено у відповідній частині розпоряджень».

По-друге, твердження про те, що спадковим договором обмежується правоздатність заповідача, є некоректним, якщо провести паралелі з іншими аналогічними правочинами, які укладаються особою,

що склала заповіт. Посвідчення заповіту жодним чином не обмежує особу як власника в укладенні будь-яких правочинів. Аналогічно з укладенням спадкового договору власник-заповідач може відчужити майно, охоплено заповітом, й іншими шляхами: укладенням договорів купівлі-продажу, дарування, довічного утримання, ренти тощо. Цілком природно, що якщо виявиться, що одне і те ж майно було одночасно предметом і цих договорів, і заповіту, перевага віддається договорам, а заповіт у частині розпорядження цим майном є нечинним.

Не будучи інститутом, який обмежує цивільну правоздатність особи, спадковий договір водночас не є і типовим «договором про спадкування», як його розуміють зарубіжні правові системи [4, с. 11511159]. У зв'язку з цим Верховний Суд України у пункті 28 постанови Пленуму «Про судову практику у справах про спадкування» відзначив, що на правовідносини, які виникають з укладення спадкового договору, не поширюються норми, що регулюють умови і порядок спадкування (ст. ст. 1216-1301 ЦК України). Зокрема, з майна, яке переходить у власність набувача зі смертю відчужувача, не вираховується обов'язкова частка, на набувача не може бути покладений обов'язок щодо задоволення вимог кредиторів відчужувача.

Оскільки спадковий договір не є підставою виникнення у набувача права на спадкування, подальше збереження його в межах глави 90 не є доцільним. Тому норми ст. ст. 1302-1308 ЦК України мають бути вилучені з цієї глави і розташовані в межах новоствореної глави 56-1, поруч з договорами ренти та дарування.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Т.П. До питання про запровадження «Спадкового договору» // Адвокат. - 1999. - №1.- С. 14-15.
2. Передмова до ЦК // Українське право. - 1996. - число 2. - С. 3-25.
3. Рябоконт Є.О. Новітні тенденції судової практики у справах щодо спадкових договорів // Нотаріат для Вас. - 2010. - № 10. - С. 62-69.
4. Рябоконт Є.О. Спадковий договір // Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданіка. - 3-тє видання, перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 1165 с.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №° №> 40-44. - Ст. 356.